

'אפור ההופך שחור': מורטי חוקר את שפת הבורגנות; סיפתח עברי לחוקר הספרות הנוודע

פרנקו מורטי חוקר את הרומן בהקשר של החברה הקפיטליסטית. את המחזור בן תריסר המחזות שאיבסן כתב בין השנים 1877-1899 – שנים שבהן התיעוש שינה את פניה של הפוליטיקה האירופית (איגודי עובדים, מפלגות סוציאליסטיות וכו') – הוא קורא כניסוח מדויק של המעמד הזה והתפוכות שעוברות עליו: לא "מעמד ביניים", שנמחץ בין מעמדות אחרים, כמו שנהגו לעתים לקוראו, גם היום, אלא המעמד השליט; גם לא מעמד המוגדר מתוך הקונפליקטים שלו עם בעלי ההון, אלא מתוך הלא-מוגדר, מתוך הפינות האפלות שבהן פועל הבורגני בחסות העמימות שהחוק מאפשר (מניפולציות חשבונאיות הן דוגמה טובה). הבורגנות מוגדרת כאן מתוך מה שמורטי מכנה "האזור האפור". "הגינות" היא מושג מפתח בניתוח שלו – ההגינות הכל-כך חשובה לבורגנות, הגינות שהיא "ההצדקה של הבורגנות בפני העולם", הוא כותב – דווקא משום שבפועל אין סתירה בין מוסר האדונים המושחת ומוסר הבורגנים ההגונים: הבורגנים עשויים מאותו חומר כמו מדכאיהם. ההגינות, הרצינות – אלה המדומה של הבורגנות. זה, בשביל מורטי, מה שעושה את הפרוזה – הפרוזה הבהירה, ה"מגלה את קלפיה", החושפת "בגילוי לב" את העבודה הקשה שהולידה אותה (בניגוד להשראה המופלאה של השירה) – זה מה שעושה אותה לשפה של הבורגנות. לכן, כשמורטי קורא את איבסן, שהיה עד לרגע קריטי בקפיטליזם, לתהפוכות שעוברות על הבורגנות, הוא קורא בשפת הפרוזה שלו זיקוק של השינויים האלה בהגדרת הבורגנות, עם המעבר מפרוזה ריאליסטית לשפה אחרת, המגלמת בורגנות אחרת.

"זה כמו ניסוי בן עשרים שנה שאיבסן מריץ", כותב מורטי על מחזור המחזות הזה. הוא בודק מה מעוללות הוואריאציות לנושא. "זה כמו ניסוי בן עשרים שנה", הוא כותב – ואי אפשר שלא לחשוב כאן על הפרויקט של מורטי עצמו, על הניסוי שלו בתולדות הבורגנות – גם הוא כבר בן עשרות שנים.

מהיסטוריוגרפיה של פרוזה קאנונית¹ ומהספר המונומנטלי על רומן החניכה² בשנות השמונים, עד לקורפוסים המאסיביים שבהם הוא עוסק בשנים האחרונות. הכותרת של אחד המאמרים האחרונים שלו היא "סגנון בע"מ: התבוננות ב-7,000 כותרים (רומנים בריטיים, 1850-1740)".³ בניסיון להגיע אל המאסה העצומה, האנונימית, של הרומן, אל הרומנים שמעבר לשוליים הדקים של הקאנון, הוא בודק את הכותרים (הכותר בתור המקום שבו פוגש הרומן כשפה את הרומן כמוצר). התוצאות מוצגות בגרפים: עמודות, נקודות, תרשימים. ספר שפירסם לפני כמה שנים, *Graphs, Maps, Trees* מרוצף כולו בתרשימי זרימה, טבלאות ומפות. מורטי כבר אינו מגביל עצמו לרומן האירופי: כשהוא כותב על הרומן, זהו הרומן כצורה גלובאלית ("planetary form"). הגראפים בספר מתייחסים לספרות ביפאן ובהודו לצד צרפת וארצות הברית. "קריאה מרוחקת" הוא קורא לזה בפתחת הספר – המרחק לא כמכשול אלא כ"סוג של ידע".⁴

הכתיבה הזאת – שמייבאת אל הספרות כלים כמותיים של ארגון ידע ממדעי החברה, שלא לומר מינהל עסקים או חשבונאות – מעוררת הרבה תרעומת: קשה להזכיר את שמו בחוגים אקדמיים בלי שגבה כלשהי לפחות תרומם. יש משהו "לא תרבותי" בהנחתת הגרפים, המצגות – השייכים לעולם של הכלכלה האמיתית – לתוך התרבותיות הספרותית (ומורטי יוסיף: המהוגנת). למרות משרתו המכובדת בסטנפורד, הוא נתפש כמין ליצן חצר. גם הכתיבה שלו – אולי נגזרת של המרחבים העצומים שהוא מנסה לתפוס – מדלגת, תזזיתית, מהירה. ובכל זאת, המבט שלו על הבורגנות מצליח לשמר אינטימיות. למשל, במאמר שכתב בתוך פרויקט ענק על הרומן אותו ערך לאחרונה – חמישה כרכים באיטלקית (ושניים עבים מאוד בתרגום לאנגלית) – הוא קורא כמה מציורי ורמיר. ההתבוננות מצליחה להיות פולשנית ועדינה בעת ובעונה אחת: האופן שבו הוא קורא את הסודות הקטנים של הבורגנים – את בקבוק היין ליד הנערה הצנועה, המצחקקת, את המטאטא שנזנח לטובת קריאה במכתב אהבה, את המפה מאחורי האשה שצדודיתה עבה באופן מחשיד.⁵ הבורגנות אינה נכתבת פה כדי להתנער ממנה, אלא במסגרת איזו ביתיות (ביתיות שלפעמים

1 *Signs taken for Wonders* (1983)

2 *The Way of The World* (1987)

3 *Critical Inquiry* 36, Autumn 2009, pp. 134-158.

4 *Graphs, Maps, Trees* (Verso 2005), p. 1.

5 Moretti, "Serious Century", in: *The Novel*, Princeton University Press, 2006. vol. 1, pp. 364-400.

מוסווית בבעל-ביתיות: אפשר לקרוא את השפה המנוכרת של הגרפים והמפות בתור הכחשה של הביתיות הזאת).

הכתיבה על בורגנות ועל שפת הפרוזה שלה כגלובאליות, והעמדה הבעל-ביתית הכרוכה בה, היא הדבר הפרובלמטי – וגם הפרובוקטיבי והמרתק – אצל מורטי. מכאן צריך לשאול, למשל, מה קורה להכללות המפתות שלו כשהטקסט מגיע אל השיח הישראלי. במובן מסוים, הביקורת של מורטי על הבורגנות ועל יחסיה המפוקפקים עם ההון נקראת בעיניים ישראליות כמו חלום על שפיות: פוליטיקה של זמנים אחרים ומקומות אחרים. אבל אפשר לחשוב על "האזור האפור" שמורטי מגדיר, לא רק בגילומו בהונאות ביטוח, בזיופים קטנים ובתרגילים חשבונאיים: בהקשר הישראלי אפשר לחשוב איזה מין "אזור אפור" מגדיר את הבורגנות הישראלית, ומה אומר הרומן הישראלי, ככל שהוא "שפת הבורגנות הישראלית", על "האזור האפור" שלה, או בלשונו של מורטי, על "האפור ההופך שחור".